

Slavko Vukša⁵, Aleksandar Milanović⁶

MARKSISTIČKA TEORIJA DRUŠTVENOG SISTEMA

UDK: 316.26

Pregledni rad

Rezime

Istorijski tipovi društva opisani su kao društveno-ekonomske formacije. Njih određuje istovetna ekonomska struktura, odnosno način proizvodnje, oblik klasne podele, političko-pravna organizacija i duhovna kultura. Teorijska i praktično usmerena shvatanja, klasici marksizma su izneli u brojnim samostalnim ili zajedničkim delima. Bilo da se radilo o kritici Hegelove filosofije ili „Kritici političke ekonomije“, kako glasi podnaslov Marksovog najvećeg dela „Kapital“, ona je obuhvatala elemente radikalne izmene društvene stvarnosti putem revolucionarnog preobražaja društvenih odnosa.

Ključne reči: teorije društva, marksizam, sistem.

Uvod

Osnovna karakteristika marksističke društvene teorije je kritički pristup analizi društva. Kritika je bila usmerena kako na samu stvarnost tako i na teorijsku misao sadržanu u filosofiji, ekonomiji, pravu, politici i drugim oblastima. Ona je imala za cilj ne samo da ukaže na slabosti određenih

⁵ Univerzitet Alfa BK, Beograd, R. Srbija e-mail: slavkovuksa@gmail.com

⁶ Alta pay group doo., Beograd, R. Srbija, e-mail: aleksandar.milanovic.98@gmail.com

mišljenja na teorijskom planu, već da se kroz kritičko-polemičku raspravu, razvojem sopstvenih ideja, realizuje i njihova praktična funkcija. Samim tim, ova teorija je težila probavanju društva na novim osnovama, izlazeći iz okvira opisivanja i održavanja postojećeg stanja stvarnosti.

Društvo i njegove pokretačke snage

U kapitalizmu, klasa kapitalista je vlasnik kapitala jer poseduje fabrike, novac i druga dobra pomoću kojih stvara profit i uvećava svoje bogatstvo. Između kapitalista i klase najamnih radnika se, na bazi privatne svojine koju imaju kapitalisti, uspostavljaju proizvodni odnosi na osnovama nejednakosti (eksploatacije) i odvija proizvodni proces. Tada proizvodni odnosi postaju kočnica za dalji razvoj proizvodnih snaga, što se razrešava uspostavljanjem novog oblika društvenih odnosa. Kako kaže Marks, „tada nastupa epoha socijalne revolucije.“ U „Nemačkoj ideologiji“ je zapisano da je revolucija pokretačka snaga istorije preko koje se ukida „sadašnje stanje“. Ali je takođe objašnjeno kada dolazi do revolucionarnog preobražaja. Marks je pre svega opisivao kapitalističko klasno društvo, ali se promene odnose i na sva druga klasna društva. Protivurečnost između stepena razvoja proizvodnih snaga i uspostavljenih proizvodnih odnosa javlja se i kao suprotnost dveju osnovnih klasa u svim klasnim društvima, pa i u kapitalizmu između buržoazije i proletarijata (Mitrović, 1999). Razlog je u različitom ekonomskom položaju (jedni poseduju privatnu svojinu, drugi samo svoju radnu snagu), različitim interesima i društvenom položaju što dovodi do

klasnog sukoba. Tako je klasna borba posledica klasnih odnosa i posledica dubokih društveno-ekonomskih protivurečnosti kojima je prožeto klasno društvo. Rezultat klasne borbe je „neposredna pokretačka snaga istorije“ koja dovodi do novog, besklasnog društva. O tome Marks sažeto kaže: Ono novo što sam ja dao sastoji se u tome što sam dokazao (Marks, Engels, 1950, str. 442-443):

- 1) da je postojanje klasa povezano samo s određenim istorijskim fazama razvoja proizvodnje;
- 2) da klasna borba neminovno vodi diktaturi proletarijata; i
- 3) da ta diktatura čini samo prelaz ka ukidanju svih klasa i ka besklasnom društvu.

Taj novi oblik društva moći će da ostvari svoju humanističku komponentu ukidanjem privatne svojine i na toj osnovi svih klasa, kao prvoj i suštinskoj promeni društva. Međutim, revolucionarni preobraćaj se ne može realizovati samo promenom u ekonomskoj sferi, on mora istovremeno biti i politički i preobraćaj u svim drugim sferama uticaja i stvaralaštva (Hafner, 1998).

Marksistička teorija je građena kao revolucionarno sredstvo radničke klase, koja će svoju emancipatorsku funkciju ostvariti u preobraćaju društva koje će vratiti ljudsko dostojanstvo proletarijatu. Radnička klasa to može da ostvari, ukoliko osvoji ekonomsku i političku vlast. Oslobođanjem od oblika društvenih odnosa koji znače otuđenje čoveka i njegovog rada u svim komponentama, ali i u oblasti pravno-političke i idejne nadgradnje, stvorena je humanistička vizija sveta, za koju je Marks verovao da je, duboko prožeta ostvarivanjem suštinskih

ljudskih potreba.

Društvena teorija u ekonomskom sistemu

Da bi ljudi mogli da žive, moraju da zadovolje svoje osnovne potrebe, moraju da izgrade sredstva za zadovoljavanje tih potreba, a zatim se stvaraju i nove. „I ovo stvaranje novih potreba jeste prvi istorijski čin“ (Marks, Engels, 1964, str. 25). U poznatom, ali i posebno kritikovanom Marksovom delu „Predgovor za Prilog kritici političke ekonomije“ stoji da „način proizvodnje materijalnog života uslovljava proces socijalnog, političkog i duhovnog života uopšte“. Na taj način se tumači da se odlučujući značaj pridodaje ekonomskim činionicima, odnosno načinu proizvodnje (Pajić, 1998).

Međutim, materijalna proizvodnja nije izolovani segment u životu ljudi, jer „čovjek, to je čovekov svet, država, društvo“ (Marks, 1973, str. 90). Time je naglašeno da je čovek društveno biće koje se može razumeti kroz društveni karakter proizvodne delatnosti, ali u „sveukupnosti društvenih odnosa“. Marks kaže da je društvo „ukupnost odnosa među ljudima“, odnosno da je društvo „proizvod uzajamne delatnosti ljudi“.

Stav o ekonomskoj primarnosti posebno je obrazložen u Marksovom delu „Beda filosofije“, ali i u drugim radovima, što je poslužilo za kvalifikaciju da je ova teorija „ekonomska interpretacija istorije“, „ekonomski determinizam“ ili „teorija ekonomske evolucije“ itd.

Kako su te primedbe još za života autora bile iznete, Engels je u nekoliko navrata direktno odgovarao, između ostalog,

da su on i Marks i sami delimično krivi što se ekonomskoj osnovi pridaje veća važnost nego što joj pripada, ali „da nije uvek bilo vremena, mesta i prilike da se u dovoljnoj meri uzmu u obzir i ostali momenti koji imaju udela u uzajamnom dejstvu“ (Engels, 1950, стр. 475). Time se ne dovodi u pitanje da je „ekonomsko stanje osnovica“, kako kaže Engels, jer i „sila, tj. državna vlast je takođe ekonomska snaga.“

Marsistička sociologija je široka od istorijskog materijalizma, jer obuhvata i stavove sadržane u drugim mislenim kompleksima marksizma, a takođe je dograđivana u delima brojnih autora, nastavljača ove teorijske misli, manje ili više dosledno, sve do naših dana. Ona je danas nezaobilazna i u najnovijim sociološkim interpretacijama, što ne znači da postoji uvek saglasnost sa njenim postavkama. Kritički komentari su, samim tim, usmereni kako na teorijske postavke, tako i na rezultate primene u praktičnom društvenom životu.

Zaključak

Marsistička teorija nije samo obeležila čitav dvadeseti vek svojim teorijskim uticajem, ona je realizovana u praksi mnogih zemalja. Neosporna je činjenica da je, do poslednje decenije XX veka, jedna trećina stanovnika ove planete živela u društvima koja su marsističku teoriju imala kao zvaničnu doktrinu.

Osnovna osporavanja odnose se na to da istorijski tok događaja nije potvrdio ono što su klasici marksizma

predvideli.

Ukidanje privatne svojine i uspostavljanje državne, odnosno društvene svojine, pokazalo je na primeru bivših socijalističkih zemalja svu nemogućnost njene tržišne konkurentnosti, kao uslova savremenog napretka. Uspostavljeni sistem državnog i partijskog aparata je u funkcionisanju, takođe, pokazao mnoge, i to ključne, slabosti. A demokratizacija života ljudi i politička kultura nisu ostvarili zadovoljavajući nivo.

Literatura

1. K. Marks, F. Engels, Izabrana dela II, Beograd, 1950,
2. Karl Marks, Fridrih Engels, Nemačka ideologija, Beograd, 1964,
3. Karl Marks, Prilog kritici Hegelove filozofije prava, Rani radovi, Zagreb, 1973,
4. Fridrih Engels, Pismo K. Marksu iz 1890, Izabrana dela II, Beograd, 1950,
5. Mitrović, L. R. (1999). New social paradigm: Habermas's theory of communicative action. *Facta universitatis - series: Philosophy and Sociology*, 2(6/2), 217-224.
6. Pajić, R. (1998). Reflections on social conflicts in sociological theories. *Teme*, 22(3-4), 239-253.
7. Hafner, P. J. (1998). Theories and paradigms in sociology. *Facta universitatis - series: Philosophy and Sociology*, 1(5), 455-464.

Slavko Vukša, Aleksandar Milanović

MARXIST THEORY OF THE SOCIAL SYSTEM

Abstract

Historical types of society are described as socio-economic formations. They are determined by the same economic structure, that is, the method of production, the form of class division, political-legal organization and spiritual culture. The classics of Marxism presented their theoretical and practically oriented understandings in numerous independent or joint works. Whether it was a critique of Hegel's philosophy or a "Critique of Political Economy", as the subtitle of Marx's greatest work "Capital" reads, it included elements of a radical change in social reality through a revolutionary transformation of social relations.

Key words: theories of society, Marxism, system.

Datum prijema (Date received): 11.03.2025.

Datum prihvatanja (Date accepted): 27.05.2025.